

SIMON KATALIN

ORTODOX RÁC CSALÁDOK A XVIII. SZÁZADI TABÁNBAN

A XVIII. századi Magyarország, azon belül az újjátelepülő Buda történetében jelentős szerepet játszottak a Balkánról bevándorló, illetve már a török időkben is itt élő ortodox rácok. Ennek ellenére jellemzően inkább (egyébként kitűnő) helytörténeti kutatásokban,¹ vagy egy–egy kérdés (katonáskodás és a határőrvidék létrehozása, kereskedelem, a Rákóczi-szabadságharc alatti magyar–rác vi-szályok) mellékszereplőiként jelennek meg.² Jelen tanulmány célja szintén egy

1 A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és a Lendület Családtörténeti kutatócsoport támogatásával készült.

Néhány példa: Tolna vármegyét érintően, ahol a XVII–XVIII. század fordulóján a lakosság többségét a vegyes etnikumú és vallású rácok tették ki, lásd *Dr. Holub József: Az újjáépítés megindulása Tolna megyében a török kiűzése után 1686–1703-ig.* In: *Tanulmányok Tolna megye történetéből* 5. Szekszárd, 1974. 5–124. p. (a továbbiakban *Holub*, 1974.) ; *Dr. Szilágyi Mihály: Az újjátelepülő Tolna megye (1710–1720).* In: *Tanulmányok Tolna megye történetéből* 10. Szekszárd, 1983. 33–168. p. (49. p.) (a továbbiakban *Szilágyi*, 1983.)

Andrásfalvy Bertalan: Népmozgások Magyarországon a XVIII–XX. században. In: *Honismeret* 10. (1989) 10–16. p. *Andrásfalvy* felhívja a figyelmet arra, hogy a Balatontól délre eső megyékben (Baranya, Tolna, Somogy) a XVI. századtól jelentős rác bevándorlás figyelhető meg, egészen a Rákóczi-szabadságharcig. Uo. 11. p.

Fejér vármegyéről *Kovács Adrienn: Fejér megye etnikai és vallási viszonyai a XVIII. századi országos források tükrében.* In: *Honismeret*. 38. (2010) 1. sz. 46–55. p. (a továbbiakban *Kovács*, 2010.) Fejér vármegye területére az 1630-as évektől érkeztek rácok, Tolnában már a középkorban is nagy számban jelen voltak.

Egerről: *Dr. Bihari József: Fejezetek az egri szerbek és görögök történetéből.* In: *Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve (Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Tom. 2.).* 1956. 392–456. p.

Pest–Buda és környéke XVII–XVIII. század fordulójának viszonyait tekintve Nagy Lajos, Gál Éva, újabban pedig Géra Eleonóra írt részletes feldolgozást. *Nagy Lajos: Rácok Budán és Pesten, 1686–1703.* In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 13. (1959) 57–101. p. (a továbbiakban *Nagy*, 1959), *Gál Éva: Buda környéke a töröktől való visszafoglalás idején.* In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 23. (1991) 77–99. p. (a továbbiakban *Gál*, 1991.), *Géra Eleonóra: Kőhalomból (fő)város: Buda város hétköznapijai a 18. század elején.* Bp., 2014. 42–52. p.

2 A rác katonák által okozott problémákra, így a katonáskodó elemek és a letelepítendő–adózta-tandó rétegekről, a mobilitásról, a magyar–rác ellentétekről lásd *Szilágyi*, 1983. 100. p.; *Oross András: A Budai Kamarai Adminisztráció szerepe Magyarország új katonai berendezésében a XVII–XVIII. század fordulóján.* In: *Századok* 140. (2006) 6. sz. 1449–1450. p.; *Oross And-*

részkérdés: a XVIII. századi Buda Rácvárosa lakóinak bemutatása mindennapi életükön keresztül.

Budán a török korban is élt rác lakosság, az 1686. évi ostrom után azonban ezeknek egy része költözött csak vissza a városba, többségük az 1690. évi Arsenije Čarnojević-féle betelepüléssel érkezett.³ Kezdetben polgárjoggal nem rendelkező, védelmi díj fizetésére kötelezett lakosságnak számítottak, majd 1696-tól, I. Lipóttól kapott kiváltságlevelüknek köszönhetően polgárjogot nyerhettek, saját elöljárókat választhattak maguknak (amit Buda város tanácsa nehezen ismert el, gyakorlatilag az 1730-as évekig csak ún. védett polgárok lehettek).⁴

Az otthon színterei: lakhatás, anyagi kultúra⁵

A Rácváros ortodoxok lakta fele közismerten zsúfolt volt, tele piciny, inkább viskónak, mint kunyhónak mondható házakkal, amelyben több generáció élt egymás mellett. Megemlítené azonban, hogy a bortermeléssel foglalkozó rácok számára a rendkívül munka- és időigényes szőlő sokkal nagyobb jelentőséggel bírt, mint lakóingatlanai.⁶ Emiatt gyakori volt, hogy lakóházuk és szőlőik mellett a bor tárolására alkalmas kis házhellyel, présházzal is rendelkeztek. Otthonaik lehettek félig földbe vajt házak, ahogy az az ország többi felén lakó rácok között szintén

rás: A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése. Fons Könyvek 4. Bp., 2013. (a továbbiakban *Oross*, 2013.) 105–106. p.

3 Nagy, 1959

4 *Géra Eleonóra Erzsébet*: Buda város tanácsulési jegyzőkönyveinek regesztái 1704–1707. Budapesti Történetének Forrásai. Bp. 2009. 30–31. p.

5 Részletesen lásd *Simon Katalin*: Az ismeretlen Rácváros. A Tabán városképi változásai az 1810. évi nagy tűzvész előtt. In: „Taníts minket úgy számlálni napjainkat ...”: Tanulmányok a 70 éves Kósa László tiszteletére. Szerk.: ifj Bertényi Iván, Géra Eleonóra, Richly Gábor. Bp., 2012. 433–464. p.

6 A tabáni rácok hozták rendbe a budai szőlőket és honosították meg Nagy Lajos szerint Budán a később híressé vált vörösbort (mint ahogy a szekszárdi társaik a kadarkát és a különböző dinkákat). A rácok 1691-től részben ingyen kapták a Budai Kamarai Adminisztrációtól a szőlőket, részben maguknak foglalták le azokat Budán és a környező hegyekben (Budaörs, Tétény, Csepel stb.). Az 1720-as években a nem Budához tartozó szőlők szüretelésének kérdése rendszeres vitát eredményezett a tanács és a rácok között. Budapest Főváros Levéltára (= BFL) IV.1002.a (= Buda város Tanácsának iratai, Tanácsulési jegyzőkönyvek) = 27. köt. fol. 250v (1725.10.05.), *Nagy Lajos*: Budapest története III. Bp. 1975. 76–77. p.; *Holub*, 1974. 30. p.

elterjedt volt.⁷ A kézművesek jellemzően a lakóház egy részét különítették el mesterségük számára, de a gazdagabb mesterek és kereskedők külön boltot bírtak.⁸

A házak bútorzatát párnákkal, dunyhával, lepedővel borított ágy, asztal, pad, hokedli (tehetősebbeknél székek), különböző ládák képezték. Az asztalt vászonterítővel vagy török szőnyeggel díszítették, az ablakhoz lehetőség szerint színes függönnyel tettek, a falakat általában üvegre festett szentképekkel, papírképekkel díszítették. Az egyszerűbb konyhai tálkák, poharak fából, agyagból, üvegből, gazdagoknál akár porcelánból készültek, edények (köztük a rácoknál népszerű „török üst, azaz tencsera”, különböző *tepsik*), tálak ónból, illetve ezüstből.⁹ A vörösbor mellett rendkívül népszerű volt az égetett szesz (például törökölypalinka), a sárgaréz szeszfőző üst ezért a szőlőtermeléshez szükséges eszközök mellett nagy értéket képviselt,¹⁰ általában közeli rokonra hagyták, így a Tabánban és Budaörsön bortermeléssel, törökölypalinka-főzéssel foglalkozó Peter Csolos öt üstje közül négyet fivérére, egyet pedig nejeire hagyományozott.¹¹ A világítást viaszgyertyával, ón- vagy sárgaréz lámpással oldották meg.¹²

Öltözködésben mind az ortodox, mind a katolikus rácokról elmondható, hogy szerették az élénk színeket (vöröset, zöldet, néha a kéket is), és saját viseletük mellett nem vetették meg a török és magyar darabokat, például a dolmányt sem.¹³

7 Pl. BFL IV.1002.z (= Buda város Tanácsának iratai, Hagyatéki iratok) A.740 (1698). Holub ezt a folyamatos vándorlással, állattartással magyarázza. Az 1715-ben Tárkonyon járt Sir Simon Clementnek is feltűntek a rácok földbe vájt házai. Szerinte „éppoly nyomorúságosan voltak öltözve, ahogy laktak, mégis gazdagságban és bőségekben teltek napjaik”. Bél Máttyás ugyanezt figyelte meg a Tolna megyei rácoknál. *Holub*, 1974. 24. p., *Kovács*, 2010. 50. p., *Szilágyi*, 1983. 95. p., *Bél Máttyás: Notitia Hungariae Novae Historico Geographica c. művéből Tolna vármegye leírása*. Ford.: Kun Lajos. In: *Tanulmányok Tolna megye történetéből* 9. (1979) 327–363. p. (*Bél*, 1979.)

8 Pl. a szabó Maxim háza műhelyével (1699) és Jefte Davidovics szücs külön boltja (1760). BFL IV.1002.z A.216 (1760.03.01.), A.740 (1699.01.16.)

9 BFL IV.1002.z A.510 (hagyatéki leltár, 1731.05.30.), A.216 (hagyatéki leltár, 1760.03.01. és 1763.05.02.), A.1076 (hagyatéki leltár, 1768.12.23.)

10 A Davidovics-testvérek osztályegyezségében (1760) pl. rögtön a boroskádak (*Kadza, Boding*) után szerepel. BFL IV.1002.z A.216

11 BFL IV.1002.y (=Buda város Tanácsának iratai, Kihirdetett végrendeletek) I.286 (1756.02.01., kihirdetve: 1758.04.10.)

12 Pl. BFL IV.1002.z A.840 (Johann Milutinovics hagyatéki leltára, 1764.03.08.), A.1076 (Jovanka Radulovics hagyatéki leltára, 1768.12.23.), *Szilágyi*, 1983. 96.

13 A katolikus Francisca Maria Ivanovicsin ruhái között szerepelt pl. piros, prêmes bunda, kék damaszt rác női ruha, rác zsebkendő, rác női kék kendő, kék selyem török kötény stb. Johann

A XVII. század végi források még a két nép közötti kölcsönös gyűlöletről tanúskodnak, Bél Mátyás már – a Tolna megyei rácok esetében – arról beszél, hogy a rácok a magyaros öltözetet utánozzák.¹⁴ Férfiak között meglehetősen elterjedtek voltak a különböző fegyverek (török és magyar szablyák, flinták, pisztolyok),¹⁵ de még a szegény Jovanka Radulovicsnál is találtak – valószínűleg a férjétől hátrahagyott – széttört flintát, rossz szablyát.¹⁶

Házasság, családi élet a Rácvárosban

„Duna vizén lefelé úsz a ladik,
A ladik,
Róla muzsikaszó, muzsikaszó, csimpolyaszó
Hallatik;
Juhaj! viszik a piros almát, barackot,
Juhaj: Kevibe Szent-Endréről menyasszont!”
(Arany János: Népdal – részlet)

Noha Arany János sorai korszakunk után majd száz évvel íródtak, valószínűleg hasonlóan köttettek házassági kapcsolatok a XVIII. században is a Duna menti rác települések lakói között. Bár nem állnak rendelkezésünkre a budai végrendeletekhez, hagyatéki iratokhoz hasonló szentendrei, ráckevei források, közvetett módon rekonstruálni lehet a Buda-környéki kapcsolatokat. Ez alapján a budai és a szentendrei, ráckevei rácok között szoros családi kötelékek mutathatók ki.¹⁷ Valószínűleg a szülőkért, házastársért, testvérért elmondott *salandarok*

Milutinovics egy régi dolmányt őrzött. A pompás, vörös színű (selyem)ruhák a Tolna megyei rácoknál is nagy népszerűségnek örvendtek. BFL IV.1002.z A.510 (Francisca Maria Ivanovicsin hagyatéki leltára, 1731.05.30.), A.840 (Johann Milutinovics hagyatéki leltára, 1764.03.08.), *Szilágyi*, 1983. 96–97. p.

14 *Bél*, 1979. 340. p., *Oross*, 2013. 106. p.

15 Az említett Milutinovicsnak pl. egy flintája, egy pár pisztolya és szablyája volt. A pisztolyok a Tolna megyei rácoknál is elterjedtek voltak. BFL IV.1002.z A.840 (Johann Milutinovics hagyatéki leltára, 1764.03.08.) *Szilágyi*, 1983. 96. és 100. p.

16 BFL IV.1002.z A.1076 (Jovanka Radulovics hagyatéki leltára, 1768.12.23.)

17 Raduikovics unokája Szentendrén élt, Posnana lánya, Maria ugyanoda házasodott, Radin Stojan nővére szintén. Jeffronia Stefanovicsin szintén erősen kötődött a városhoz, „*Szentendre hét templomában*” mondatott hét sarandart egy-egy családtagjáért. Ráckevére ment férjhez Illana

jó részét is családi kötődések miatt mondatták az adott városok templomaiban. Érdekes módon néhány közelebbi település rác lakóival ez nem alakult ki, Kalász csak két esetben,¹⁸ Pomáz egyszer szerepel a végrendeletekben.¹⁹

A fiatal kori elhalálozások miatt a rácok körében is gyakori volt az újraházasodás. Olyannyira, hogy a lányszöktetések megtiltása (1767, 1769) mellett²⁰ a Helytartótanács büntetés terhe mellett megtiltotta a negyedik házasság megkötését, és előírta a házasságok háromszori kihirdetését (1777).²¹

Az újraházasodások a mindennapokban, majd örökösödés során rendkívül bonyolult, feszültségekkel teli helyzeteket eredményeztek (a hozott vagyont részletesen leíró házassági szerződések ellenére).²² A szülők, mostohaszülők, esetleg felnőtt fivérek elsődleges felelőssége gyermekük felnevelése mellett annak illő kiházásítása volt. A hozomány általában a szülői örökség kiadása és egy felszerelt ágy, esküvői ruha volt. Nem véletlenül jegyzi meg Paul Maximovics²³ bosszúsan végrendeletében, hogy nagyobbik lánya, Martha első házasságkötésekor ki lett fizetve, ennek ellenére a második alkalommal is segítette, „*ami elég sok pénzébe*

Stana lánya. BFL IV.1002.y I.2173 (Stojan Raduikovics, 1743.12.29., kihird.: 1744.02.20.), I.1896 (Posnana, 1740.09.08., kihird.: 1746.03.11.), I.2189 (Radin Stojan, 1749.03.24., kihird.: 1750.05.22.), I.2568 (Jeffronia Stefanovicsin, 1762.04.05., kihird.: 1762.04.26.), I.2523 (Illana Stana, 1756.04.25., kihird.: 1757.01.28.)

- 18 A hajadonként elhunyt Miroslava Wukailovicsin fivére, Peter Vassilievics nővére élt Kalászon. BFL IV.1002.y I.2997 (Miroslava Wukailovicsin, 1752.01.04., kihird.: 1752.04.21.), I.3042 (Peter Vassilievics, 1767.03.17., kihird.: 1767.04.27.)
- 19 Sara Tatkovicsin innen származott, fivére, Iván és családja ott élt. Kalászon és Pomázon már a XVII. század közepétől rácok éltek, Csobánkára és Szentendrére 1690-től költöztek rácok. BFL IV.1002.y I.2835 (1767.12.19., kihird.: 1768.02.29.), *Gál*, 1991. 84. p.
- 20 A Helytartótanács 1767-ben elégelte meg a ortodoxok leányszöktetési ügyeit, amikor egy katolikus lányt Bécsből Győrbe csábítottak, ahol a pápa, azt gondolván, hogy a lány evangélikus, megeskette a fiatal párt. A Helytartótanács kimondta, hogy az a pápa, aki ellenőrzés nélkül esket, hivatalából elmozdítandó, sőt, áristomba kell tenni. Két évvel később a Baranyában elszaporodott lányszöktetések ellen keltek ki, mondván, a pópáknak szigorúbban kell ellenőrizniük a házasulandókat. BFL IV.1002.e (Buda város Tanácsának iratai, Helytartótanácsi iratok) a.1785 Nr. 993. (1767.09.03.) és 996. (1769.05.02.)
- 21 Az ilyen házasságból születendő gyermekek ezentúl törvénytelennek számítottak. BFL IV.1002.e a.1785 Nr. 1031. (a Helytartótanács Budának, 1777.03.17.)
- 22 Ezért választotta tudatosan az özvegyi létet a magát 58 évesen öregnek tartó Lepo Száva 1727-ben, akinek épp elég gondot okozott a már férjezett, Belgrádban élő lánya, Maria, és a házasság előtt álló Sara közötti örökségmegosztás. BFL IV.1002.z A.1362
- 23 A neveket meghagytuk a korabeli (német nyelvű forrásban) közölt formájában.

került”.²⁴ Theodor Zdravkovics mindössze egy szőlőt hagyott nővérére, Annára, azzal a megjegyzéssel, hogy legyen ennyivel megelégedve, hiszen apjuk halála után 16 évig, kiházásításáig ő etette, ruházta a nőt.²⁵ A nők kifizetésének másik célja az volt, hogy a család férfitagjai maradjanak az adott ingatlan birtokában.²⁶ Az özvegyasszonyok rendszerint újraházasodásukig egykori férjük házában élhettek tovább, költözéskor azonban ki kellett őket fizetni.²⁷ Egy extrém eset ismert továbbá, ahol a férj semmit nem hagyott feleségére, noha az még életben volt – a pár ugyanis 27 éve külön élt egymástól, és a jelek szerint a nő hagyta el a családot.²⁸

A családtagok mellett, ahol megtehették, szolgálólányt is tartottak. Ők úrnők elhunytakor szerény, általában tárgyi ajándékot kaptak, így az özvegy Stanika Vukajlovicsin szolgálója, Anna 2 Ft-ot és egy alsószoknyát kapott szolgálataiért cserébe a szegény, eladósodott asszonytól 1762-ben.²⁹ A Nicola Davidovics és neje, Elisabetha, valamint Petra nevű szolgálójuk közötti bizalmas viszonyra utal a tőlük örökölt összeg szokatlanul magas volta (100, ill. 200 Ft, a feleség emellett még egy ruhát is hagyott a nőre, „*az én Petrámnak*”, ahogy a feleség nevezte).³⁰ A betegetek, időseket éveken át ápoló rokonokról szintén nem feledkeztek meg.³¹

Figyelembe véve, hogy a XVIII. században nem mindenki végrendelkezett, s nem minden testamentum maradt fenn, anyakönyv pedig egyáltalán nem, mégis

24 Emiatt úgy rendelkezett, hogy kisebbik lánya, Nasta kapja egyedül a házát, ugyanakkor az ön és réz tárgyakból mindkét lány egyenlő arányban kaphatott. BFL IV.1002.y I.1542 (Paul Maximovics, 1748.01.18., kihird.: 1749.03.29.)

25 BFL IV.1002.y (Theodor Zdravkovics, 1749.01.10., kihird.: 1749.03.29.)

26 BFL IV.1002.z A.1584.

27 Uo. Zdravkovics házában élt az özvegy, öt gyermekük, valamint a férj édesanyja. Lásd még pl. BFL IV.1002.y I.2655 (Gabriel Stojanovits, 1779.07.21., kihird.: 1779.09.16.) Stojanovits 500 Ft-ot hagyott nejére, amennyibe újraházasodna és elköltözne, egyébiránt gyermekeit tette meg örökösének.

28 BFL IV.1002.y I.3076 (Peter Vladisavlevics, 1779.03.27., kihird.: 1779.08.30.)

29 BFL IV.1002.y I.3027 (özv. Stanika Vukajlovicsin, 1762.01.18., kihird.: 1762.02.12.)

30 BFL IV.1002.y I.344 (Nikola Davidovics, 1752.12.19.), I.348 (Elisabetha Davidovicsin, 1755.03.25.)

31 Özv. Elisabetha Pulovits távoli rokona lehet az a Temesvári Zsuzsanna, aki az idős asszonyt szolgálta, s ezért hálából 1798-ban 40 Ft-ot, két díszes főkötőt, összes tőle kapott ruháját, egy dunyhát, két lepedőt és két párnát kapott. Illana Stanát Ráckeven élő lánya gondozta betegségében, amiért örökségén felül (ház, szörme, alsószoknya, rác futa) még egy szőrmét és 20–30 Ft-ot kapott. BFL IV.1002.y I.2101 (Elisabetha Pulovits özv., 1798.09.03., kihird.: 1798.11.19.), I.2523 (Illana Stana, 1756.04.25., kihird.: 1757.01.28.)

érdemesnek tartottuk megvizsgálni a fennmaradt iratok között a végrendelezőket életkor szempontjából. 86 olyan végakaratot találtunk, amelyek egyértelműen ortodox rácoktól származnak, s ahol megjelölik életkorukat, valamint tudjuk a kihirdetés idejét, ami alapján ki lehet számolni, hány esztendő-t élt meg annak írója (*I. ábra*).³² Amint láthatjuk, jellemzően 50–70 éves kor között érezték szükségét, hogy kinyilvánítsák ezzel kapcsolatos akaratukat (mivel általában súlyos betegség vagy gyengeség készítette az embereket ennek megírására, itt nem telt el sok idő a végrendelet elkészülte és annak kihirdetése között). Nem ritkán megélték a korszakban matuzsáleminek számító 70–80 évet, vagy akár annál is többet: Johann Prillics például 102 éves kora körül hunyt el 1758-ban, 80 évesen, végrendelete tollba mondásakor még élt két fia és lányai. Valószínűleg már a XVII. század végén Budán élt (vagy akár a török korban is), mivel kis házikója mellett három szőlője volt Budaörsön, ahol főleg a XVII–XVIII. század fordulóján szereztek maguknak szőlőt a rácok.³³ A rácok nagycsaládos rendszeréhez³⁴ a hagyományok mellett a magasabb korú emberek nagyobb aránya is hozzájárulhatott: az özv. Nastáról például 1734. évi haláláig a vele egy háztartásban élő két felnőtt fia gondoskodott.³⁵ Michael Popp szegény özvegye, Anna (Stana) 1731-ben négy felnőtt fiával osztozott egy kis házon.³⁶

Visszatérve Prillicsre: 1656 körüli születésével a XVIII. század első felében valószínűleg Buda egyik legidősebb, legtöbbet megélt emberének számított. Mellette az 1660-as években született még hét személy, az 1670-es években öten, 1686 előtt további egy.³⁷ Sajnos az iratokból nem derül ki, hogy a török időkben

32 Fontos hangsúlyozni, hogy nem a végrendeletekben szereplő életkorral számoltunk, hiszen annak keletkezése és a halálozás utáni kihirdetés között akár 20 év is eltelhetett. BFL IV.1002.y alapján

33 BFL IV.1002.y I.1956 (1736.06.28., kihird.: 1758.04.10.)

34 L. pl. *Nagy* 1983. 374. p.

35 BFL IV.1002.z A.877

36 BFL IV.1002.y A.1303

37 BFL IV.1002.y I.1956 (Johann Prillics, 1656 körül–1758), I.2972 (özv. Petra Vukoe, 1663 körül–1743), I.2173 (Stojan Raduikovics, 1662 körül–1744), I.2174 (Sivko Ratkovits, 1667 körül–1744), I.2444 (Nicola Schiak, 1665 körül–1744), I.1542 (Paul Maximovich, 1665 körül–1749), I.2888 (Maria Wukova, 1667 körül–1747), I.2996 (Simon Vuitz, 1669 körül–1752), I.2432 (Sivan Stankovich, 1679 körül–1742), I.2446 (Petra Stojanova, 1678 körül–1745), I.2456 (Johann Stephanovits, 1674 körül–1746), I.2189 (Radin Stojan, 1679 körül–1750), I.2523 (özv. Illana Stana, 1671 körül–1757), I.1896 (Posnana, 1680 körül–1746)

is itt éltek-e, s 1686 után visszajöttek Budára, vagy a visszafoglalást követő hullámban érkeztek.

1. táblázat. Az ortodox rácok életkorai a fennmaradt végrendeletek tükrében

Életkor a halálozás idején (év)	Előforduló végrendeletek száma
<i>16–20</i>	2
<i>21–30</i>	3
<i>31–40</i>	5
<i>41–50</i>	11
<i>51–60</i>	23
<i>61–70</i>	22
<i>71–80</i>	13
<i>81–90</i>	6
<i>100 fölött</i>	1

Némelyik iratból sanyarú sorsok, szenvedéssel teli életpályák bontakoznak ki. Dostana Prodanovitzával kegyetlenül elbánt családja. Erre utal keserű megjegyzése, hogy fivérei és leszármazottai tőle semmire ne számítsanak, mivel apjuk halálakor a fiútestvérek 700 Ft örökséget kaptak, ő viszont csak 80-at, házasságkötésekor anyja adott neki egy ruhát, amit az esküvőt követően vissza is vett tőle, örökbe csak egy inget és egy viseltes csizmát adott lányának.³⁸ Maican Ivanovics kordovános 1727-ben megegyezett jó szomszédjukkal gyermekeik összeházásításáról. A hozományra szánt készpénz nála volt, azonban a megegyezést követően tíz nappal elhunyt. Lányát, Anna Ivanovicsint mostohaanyja (Ivanovics harmadik neje) kismemizte, amire ő (akkor már férjezett Koppiárovicsin, aki nem azonos az eredetileg neki szánt férfival) csak három évvel később jött rá. Az eset végül Anna jóvátételével végződött: mivel az apa végrendelet nélkül hunyt el, és nem

38 BFL IV.1002.y I.1904 (Dostana Prodanovitz, 1746.12.04., kihird.: 1747.05.29.)

a mostoha hozta a házasságba a házat, a lány 1732-ben megkapta annak teljes tulajdonjogát.³⁹

A nőkhöz hasonlóan a gyermekek is kiszolgáltatott helyzetben voltak. Kis Anna (Angya) 1742. évi halála után az akkor kétéves kisfiáról ténylegesen annak földvári nagybátyja, Kis Péter gondoskodott, noha törvényes apja az addigra eladósodott Jovan Damianovics (Acsy Jovan) mészáros volt.⁴⁰ Néha a felnőtt fiúknak sem volt könnyű dolguk nevelőszüleikkel. Johann Milutinovics első házasságából származó két fia, Abraham és Elias 1767-ben bepanaszolták mostohájukat, amiért apjuk halálát követően különböző módon megrövidítette őket: 80 hordó bort eladott még a leltár elkészülte előtt, így annak hasznát egyedül ő fölözte le, a tárgyak értékét alulbecsülték.⁴¹ Fiatalon, 28 évesen hunyt el szegény, beteg leánnyaként Nasta Maximovich. Apja, Paul 1749-es halálát követően örökölte annak házikóját, valamint férjezett nővérével, Marthával Orbán-hegyi szőlőjét. Hajadonként, két kisgyerekével, Johann-nal és Catharinával minden jel szerint a társadalom peremére sodródott, a mindennapi betevőért való küzdelemben eladósodott.⁴² Utolsó akaratában adósságai rendezése mellett kétségbeesetten próbálta biztosítani gyermekei jövőjét: Istenre és nővérére bízva őket, utóbbira, mint gyámra hagyta apjától örökölt háza felét, ahol nővére bérleti díj nélkül lakhatott (gyermekei halála esetén a ház egésze és a szőlő maradéka a nővére szállt), csak gondoskodjon gyermekeiről azok nagykorúságáig. Testamentumából sugárik a gyermekeit féltő édesanya aggodalma: közelgő halála helyett szerettei bizonytalan jövője aggasztotta. A gyermekek további sorsa sajnos ismeretlen, sem a hagyatéki iratok, sem az árvaszéki iratok között nincs nyomuk.

39 A lány az első házasságból született, a második feleség a pestisjárvány idején hunyt el. BFL IV.1002.z.A.511

40 Az eset egyébként a század közepére megjelenő rác–magyar családi kapcsolatokra is példa. Damianovics adósságainak fejében Kis Péter végül megkapta annak tabáni házát (1744.01.17.). BFL IV.1002.z.A.200

41 BFL IV.1002.z.A.840 (Abraham és Elias Milutinovics panasza, 1767.09.)

42 Pénzbeli adósságok mellett számos ingósága zálogban volt: egy főkötő „egy német hölgnél a Várban” (kb. 3 Ft értékben), egy aranyozott kereszt (kb. 3 Ft) egy kocsislegénynél, egy másik szintén, egy sárga szoknya egy zsidó nőnél (kb. 5 Ft), gyöngyös pártája (kb. 17 Ft) egy másik asszonynál. BFL IV.1002.y I.1546 (Nasta Maximovich, 1751.03.19., kihird.: 1751.04.30.), I.1542 (Paul Maximovics, 1748.01.18., kihird.: 1749.03.29.)

A tabáni elit

A Rácváros ortodox lakói között óriási vagyoni különbségeket tapasztalunk. Az ócska kunyhókban lakó szerencsétlenek mellett a városrész leggazdagabb családjai még Buda német anyanyelvű, várbeli vezetői mellett is tehető személyeknek számítottak. Az alábbiakban két példát említünk ennek illusztrálására.

A Preradovicsoktól Tököly Száráig – az Oszmán Birodalomtól az orosz cárig

A Preradovics-család kiterjedt kereskedelemmel foglalkozott. A család (Stojan és neje, Bella Paula /Bauna/, valamint gyermekeik) 1722-ben nemesi oklevelet szerzett.⁴³ A család kiterjedt kapcsolatait jelzi, hogy a nemességadás idején, 1722-ben a Preradovics-házaspár egyetlen leánya, Joanna már Bécsben élt.⁴⁴ A jelek szerint a budai „állomás” vezetését kezdetben legidősebb fiára, Raikóra (Reigardo) bízta Stojan, helyét azonban rövid időn belül átvette a két kisebbik fiú, Jovan és Alexander, akik közül az utóbbi maradt tartósan Budán.⁴⁵ Raiko 1728-ban szerzett polgárjogot kereskedőként, akit öt év múlva követett Alexander (2. ábra).⁴⁶

Raiko nem szakadt el teljesen a fővárostól, legalábbis ami az anyagiakat illeti, mivel a család nagyobbik majorságát Alexander és neje végrendelete sze-

43 *Kempelen Béla: Magyar nemes családok* 8. köt. (Noéh–Quiwal). Bp., 1914. 426. p. A család az 1730. évi Pest vármegyei nemesi összeírásban is szerepel: *Borosy András – Kiss Anita – Szabó Attila: Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Közigazgatási és politikai iratok* III. 1717–1730. Budapest, 2003. 296. p. (Pest Megyei Levéltári Füzetek 35.)

44 Pest–Pilis–Solt vármegye jegyzőkönyvei 1722.05.06. (Nr. 1312.) <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/PMLJegyzokonyvek/26609> (lekérdezés dátuma: 2018.07.01.), lásd még *Borosy András – Kisfaludy Katalin – Szabó Attila: Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1712–1740. Új sorozat* III. 1721–1725. Bp., 1992. (Pest Megyei Levéltári Füzetek 21.)

45 A város 1728. évi összeírásában két ház szerepel a Tabán óhitű részén Raiko (*Raico Praeradovicz*) nevében (Nr. 203–204., ill. Nr. 296., utóbbi kertes házként), míg 1733-ban már a két kisebb fivér, mint budai, rácvárosi lakosok számára ad ki Pest vármegye közgyűlése bizonyáglevelet, hogy munkájuk során a réveknél, vámoknál, harmincadhelyeken ne armálisukkal kelljen nemességüket igazolni. BFL IV.1002.r (Buda város Tanácsának iratai, Vegyes összeírások), 1728 és Pest–Pilis–Solt vármegye jegyzőkönyvei 1733.06.01–02. (Nr. 3689.) <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/PMLJegyzokonyvek/28987/> (lekérdezés dátuma: 2018.07.01.), l. még: *Borosy András: Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. Új sorozat* V. 1731–1734. Pest Megyei Levéltári Füzetek 23. Bp. 1994.

46 BFL IV.1002.u (=Buda város tanácsának iratai, Polgárkönyvek) 1. köt. fol. 97. (1728.05.31., 1733.09.04.)

rint tartósan zálogba vette tőlük. Raiko egyébiránt ekkoriban már nem is a Magyar Királyságban élt: Jovan neje, Maria von Tököly testamentumában elárulja, hogy Oroszországban lett tábornok, s ekkor, 1777-ben már csak gyermekei éltek ugyanott, kapcsolat azonban vagy nem volt már köztük, vagy nem volt kiegyensúlyozott, mivel a férje végrendeletének teljesítésével „nem érezte lekötelezettnek magát” irányukban.⁴⁷

A nemesség a Preradovicsok párválasztására is hatással volt. Alexander neje, aki a forrásokban *Maria von Tököly* néven szerepel ugyanis az 1706-ban nemesiséget és az abban az esztendőben kihalt *Thököly*-család nevét megszerző híres rác kapitány, kevermesi és vizesi Popovics–Tököly (Thököly, Tökölli) János lánya, illetve a pesti Tökölyanumot alapító Tököly Száva (1761–1842) nagynénje volt.⁴⁸ A kapcsolat az asszony végrendeletéből derül ki egyértelműen. Eszerint Maria unokaöccsére, Szávára és annak húgára, Alkára hagyta kis majorságát a rajta álló Aranymedvéhez címzett fogadóval (*Schild Würths Hauß bey dem goldenen beeren genannt*), továbbá egy pálnikafőző üstöt és két tucat óntányért.⁴⁹

A két család kapcsolatának részletes vizsgálata alapján a XVIII. századi hazai szerbség befolyásos, véleményformáló alakjai bontakoznak ki előttünk. A feleség nagyapja, Tököly–Popovics János részt vett Buda 1686. évi ostromában, jelentéseket vitt, Savoyai Jenő hadseregének előcsapatát vezette, így a zentai csataterre is. Heves kirohanásokat intézett a törökök ellen. 1698-ban bízták meg az aradi vár felépítésével, innentől kezdve vált a város a család fészkévé. Rác főkapitányként a törökkel szembeni akcióiért érdemelte ki a nemesi címet⁵⁰ (emellett 1703-tól pusztította katonáival Szolnok vármegyét),⁵¹ 1707-ben az Aradot ostromló kurucokon (és a környékbeli falvakon) bosszút álló katonaként szerez magának hírne-

47 A férj állítása szerint Raiko nagyobb összeget investált a család „nagy majorságába”, amit feltehetően nem tudtak megadni neki, mivel neje már a sógorának zálogba adottként utal rá. BFL IV.1002.y I.1970. (Alexander Preradovics, 1758.06.25., kihird.: 1761.05.23.) és I.2049. (özv. Maria Preradovics, 1777.03.02., kihird.: 1783)

48 A végrendelet keletkezésekor, 1777-ben Tököly Száva már felköltözött szülőhelyéről, Aradról Budára tanulni. Életrajzát lásd: *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái, 14. köt. (Telgárti–Zsutai). Budapest, 1914. 464–465. p.

49 BFL IV.1002.y I.2049 (1777.03.02., kihird.: 1783)

50 A nemeslevélben „*pro Joanne Popovich Tokolli certae Militiae Rascianae Capitaneo*” címezik. A nemesi címet ő és családja, valamint fivére és családja kapta. MNL OL (= Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) A 57 (= Kancelláriai Levéltár, Királyi Könyvek) (=) 27. köt. 100–102. p. (sorszám: 27.82, 1706.03.16.)

51 *Heckenast Gusztáv*: Ki kicsoda a Rákóczi szabadságharcban? Életrajzi Adattár. História Könyvtár. Kronológiai Adattárak 8. Bp., 2005. 258. p.

vet, 1708 júliusa és 1709 júniusa között kuruc fogságban is volt.⁵² Tököly Száva anyja, Martha Nenadovics a század egyik legagilisebb ortodox metropolitájának, az egyébként Budán született Nenadovics Pálnak (Pavlje Nenadović) volt unokahúga.⁵³ Nenadovics armálisában kiemelték az uralkodóhoz való hűségét, ugyanakkor egyházi vezetőként következetesen képviselte az ortodoxia ügyét, s nem támogatta az uniót, sőt, Erdélyben is aktívan megakadályozta további unitus egyházmegegyeztetését.⁵⁴ Az ortodoxia az orosz cár személyében komoly politikai támogatásra lelt, ami az oroszok és a Habsburgok kapcsolatát is kellemetlenül érintette.⁵⁵ Szerb–orosz kapcsolatok már korábban is voltak: 1712-ben kezdődött, 1717-ben már szerb katonai telep létesült, nagyobb csapatok 1751–1753 között mentek Dél-Oroszországba, ahol megalapították „Új-Szerbiát”. A Szegedinác Péro-vezette sikertelen felkelés leverését követően, valamint a tiszai és marosi határőrvidék 1743–1751 közötti felszámolása feletti elégedetlenségük miatt ismét nagyobb ütemben költöztek ki orosz fennhatóságú területekre katonáskodó szerbek. Az ezzel foglalkozó szakirodalom szerint a marosi Horvát Sámuel alezredes, majd a csanádi Sevicz őrnagy mellett a telepítés harmadik katonai vezetője a fent említett Preradovics Raikó (Ranko) volt.⁵⁶ Egyébiránt Popovics–Tököly János

-
- 52 *Nagy Iván: Magyarország családai. Címerekkel és nemzékrendi táblákkal*, 11. köt. Pest, 1865. 289–290. p., *Dudás Gyula: A magyarországi szerbek szereplésének története 1526–1711.* (Harmadik közlemény). Történelmi és Régészeti Értesítő – A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat Közlönye 2. (1886) Új évfolyam, 3. füzet. 129–155. p.
- 53 Szinnyei Nenadovics lányaként említi, ez azonban pontatlan. Nenadovics a rakováci kolostorban tett szerzetesi esküt, 1742-től károlyvárosi püspök, 1749-től karlócai metropolita. Nenadovics 1758-ban kapott nemességet, két mostohatestvérével és azok gyermekeivel (Josephus és Filip Mirkovics, a fiúk keresztnéve Pál volt). 1754 körül elhunyt Jacob nevű fivére lánya volt Martha Nenadovics, Tököly János felesége. BFL IV.1002.vv (Buda város Tanácsának iratai, Peres ügyek) 31. doboz (Joannes Tököly peres ügye), *Margalits Ede: Szerb történelmi repertórium*. I. köt. Bp., 1918. 23. p. (a továbbiakban *Margalits*, 1918.), MNL OL A 57 44. köt. 545–548. p., sorszám: 44.230 (1758.05.11.)
- 54 Erről részletesen lásd *Kovács Kálmán Árpád: A kisebbségi jogok problémaköre a terézianus korszakban az erdélyi románok példáján*. In: *Kisebbségkutatás* 21. évf. (2012) 4. sz. 782–810. p. (802–803., 806. p.)
- 55 A cári udvarban 1758 körül kezdtek intenzívebben foglalkozni a kérdéssel, lásd *Kovács*, 2012. 804. p.
- 56 Magyar emberek orosz szolgálatban. In: *Vasárnapi Újság*. 43. (1896) 13. sz. 196–198. p., *Margalits*, 1818. 435–436. p. Millernél a gkel. 212. sz. (az Ördög-árok Nap-hegy felé eső részén, egy ki híd mögötti sarok)telek tulajdonosaként Raiko Preradovics mint az orosz cár tábornoka szerepel. *Miller, Joannes Eleemos. Ferdinandus: Epitome vicissitudinum et rerum memorabilium de libera regia ac metropolitanaurbe Budensi, ab ejus nativitate, anno quippe*

unokája, Péter szintén Oroszországban keresett menedéket 1748-ban, miután apjával, Rankóval családi viszályba keveredett.⁵⁷ Az orosz Tököly–Preradovics kapcsolatok még a XVIII–XIX. század fordulóján is élénken éltek, erre utal, hogy Tököly Száva, miután befejezte tanulmányait, kétszer is ellátogatott az Orosz Birodalomba.⁵⁸

Ám a család Budán maradt tagjai sem voltak kevésbé tekintélyes személyiségek, mint az Orosz Birodalomba vándorlók: az említett Alexander Preradovics például 1760-ban az ortodox rácok bírása tisztséget viselte. Háza a városrész elegánsabbnak mondható részén, a Duna partján állt, nem messze az ortodox templomtól.⁵⁹

A családhoz tartozott a szintén tehetős, komáromi kötődésű Pesti Judit, Alexander Preradovics sógornője. Érdekes, hogy testamentumában sógora, és nem új férje (Andreics) gondjaira bízta fia, Ignatz nevelését (kikötötte, hogy küldje német kereskedőhöz), és lánya, Maria Stankovics etetését, ruházkodását kiházásításáig, a Pál-völgyi szőlőjéért cserébe.⁶⁰ A gyermektelen Preradovics-házaspár úgy tűnik, sajátjukként szerette a két fiatait. A férfi egy pálinkafőző üstöt hagyott a fiúra és 100 Ft-ot a lányra (ami önmagában nem tűnik soknak, de mellette még éveken keresztül gondoskodtak róluk), míg az asszony Ignatznak adta a Városház-kútnál lévő szőlőjét és ottani borászati eszközeit 1800 Ft értékben, az akkor már özvegy Mariára 100 Ft-ot, annak Paul nevű fiára ugyanannyit, Catharina lányára pedig „az aranyshélű karmazsinpiros damaszt ruhát”. Ignatzot a végrendelet végrehajtójává tette. A kifizetések után megmaradó vagyont a rokonság ezen ágára hagyta – az orosz birodalombeliek ellenében.⁶¹

MCCXLII ad praesentem usque annum MDCCLX. Budae [1760] 107. p. (a továbbiakban *Miller*, 1760.)

57 Részletesen lásd *Margalits* 1918. 75–77., 436. p.

58 *Szimyei*, 14. köt. 1914. 464–465. p., *Margalits*, 1918. 436. p.

59 *Miller*, 1760 : i. m. 168. p., a köt. képmellékletét lásd BFL XV.16.d.241 (Térképtár: Pest-Buda-Óbuda áttekintő térképei) cop14

60 Első férje a 45 évesen elhunyt Gabriel Stankovics volt. BFL IV.1002.y I.2494 (Gabriel Stankovics, 1752.03.30., kihird.: 1752.04.21.), I.1942 (Pesti Jutka, 1755.06.07., kihird.: 1755.08.11.)

61 A lányt és gyermekeit illető hagyaték nem tűnik nagy összegnek, de nem tudni, mennyit költ-hettek korábban Maria nevelésére és kiházásítására, nem mellesleg férjhez adás után általában eleve kevesebb örökséget adtak. A ruha valószínűleg egy kedvelt darab lehetett a családban, ezért inkább gesztusértékű annak odaadása. BFL IV.1002.y I.1970 (Alexander Preradovics, 1758.06.25., kihird.: 1761.05.23.), I.2049 (Maria Preradovics, 1777.03.02., kihird.: 1783)

2. táblázat. A Praeradovics-család tabáni ingatlanai a XVIII. században

Az ingatlan száma	Az ingatlan egyéb adatai	Bejegyzett tulajdosok	Birtoklás ideje	Jelzet, megjegyzés
1. 1778: Nr. 393.	Nap-hegyen, a család szérűskertje mellett	Raiko és Jovan Praeradovics testvérek és kereskedők	1727.07.06. –1732.08.22.	BFL IV.1009.c 44. köt. fol. 200r
	„ház és kert”, <i>an der Schantz Gassen</i>	Raiko Praeradovics	1732.08.22. –1778.05.14.	Raiko még vásárolt Theodor Nenadovicsától telket az ingatlanhoz, ezért egyedüli tulajdosként jegyzik be. BFL IV.1009.c 45. köt. fol. 65v
		Alexander Praeradovics özvegye, Maria Tököly	1778.05.14	Megörökölte Raiko halála után, utalás: 1776.01.10-i tanácsülésre. A házat a bejegyzés napján eladta 2000 Ft-ért. BFL IV.1009.c 49. köt. fol. 127v-128r
2. 1776: Nr. 23.	fivére háza mellett, a Fő utcán („ <i>an der Haubt Straß</i> ”)	Raiko Praeradovics kereskedő polgár	1732.05.13. –1776.04.20.	Raiko halálát követően 1776.03.29-én árverésen 2110 Ft-ért eladták, a szomszéd ház ugyanekkor még a fivér, Alexander nevéen van. BFL IV.1009.c 45. köt. fol. 53r., 50. köt. fol. 56r.
3. –		Jovan és Alexander Praeradovics kereskedő polgárok	1734.03.01. –1734.07.03.	Szöbéli megjegyzéssel elcserelték Alka Zerneviczin (Zernovich) özvegy házával. BFL IV.1009.c 45. köt. fol. 123v. és 131r.

	Az ingatlan száma	Az ingatlan egyéb adatai	Bejegyzett tulajdosok	Birtoklás ideje	Jelzet, megjegyzés
4.	1754: Nr. gkel. 167 vagy 168.	Vár alatti ház („ <i>unter der Vestung</i> ”)	Jovan és Alexander Praeradovics kereskedő polgárok (!)	1734.03.29. –1754.04.25.	Az előzőnél említett özvegygel cserélt ház. 1754-ben Nenadovics Pál karlócai metropolita szerezte meg.* BFL IV.1009.c 45. köt. fol. 124v., 47. köt. fol. 6r.
5.	-	sarokház	Jovan és Alexander Praeradovics kereskedő polgárok	1736.02.22. –1736.02.26.	Szóbeli megállapodás alapján egy szőlőért cserébe adták az özvegy Jana Vukevicszinnek. BFL IV.1009.c 45. köt. fol. 157r., 158r.

* „mediante de dato 25(a) Aprilis 1754 facta judicaria introductione, erga depositionem cum refusione investiturae, totius summae 721 fl. an hadt gedacht-Ihro Excell. gedienen.” BFL IV.1009.c (=Buda város Telekhivatalának iratai, Teleklevelek-jegyzőkönyvei) 47. köt. fol. 6r. A két ingatlan 1782-ben öröklés címén a hasonló nevű Paul Nenadovics „G. R. National Secretarius” (a metropolita nemeslevelében is említett unokacsce?) tulajdonába ment át, amit még aznap átengedett az elhunyt adóssága címén von Sztaniszablevics kapitánynak és fivérének, Áromnak, valamint Marcus von Szerviczkinnek, akik szintén továbbadták még 1783-ban (Nr. 200. ház és Nr. 201. telek, bejegyzés: 1782.II.25.) BFL IV.1009.c 49. köt. fol. 247v–249r., 273v.

Az ingatlan száma	Az ingatlan egyéb adatai	Bejegyzett tulajdonosok	Birtoklás ideje	Jelzet, megjegyzés
6. 1791: Nr. 568.	<p>üzlet a Várhegy alatt, nem messze a mészárszékektől („<i>unter den Vestungs Berg unweith deren Fleischbäncken</i>”)</p> <p>Peter Dimicsé mellett-ti sarokház</p>	<p>Alexander és Jovan Preradovics kereskedő polgárok</p> <p>Alexander Preradovics és neje</p>	<p>1738.02.23. –1745.03.13.</p> <p>1745.03.13. –1791.05.01.</p>	<p>11 Ft-ért vásárolták szóbeli megállapodás alapján. BFL IV.1009.c 45. köt. fol. 199r.</p> <p>A fivérek megosztottak egymás között és a nevezett házat Alexander kapta, a tanács 1740.03.31-én jóváhagyta az ügyletet, de csak 1745-ben jegyezték be a telekkönyvbe. 1791-ben Franz von Rudolph íratta az özvegy Maria Preradovics örökössei, Tököly Peter, Száva és Alka, mint meghatalmazói nevére, és aznap eladta Peter Rusicsnak 1800 Ft-ért. BFL IV.1009.c 46. köt. fol. 44v, 51. köt. fol. 14v–15r</p>

	Az ingatlan száma	Az ingatlan egyéb adatai	Bejegyzett tulajdosok	Birtoklás ideje	Jelzet, megjegyzés
7.	1783: Nr. 22–22 ½	Fő utcán („auf der Haupt Strass”), Raiko fivérük melletti sarokház Fő utcán („auf der Haupt Strass”), Raiko Preradovics háza melletti sarokház	Jovan és Alexander Preradovics kereskedő polgárok Alexander Preradovics és neje	1732.05.13.–1745.03.13. 1745.03.13.–1783.04.10.	1731.09.11-én vásárolták 1300 Ft-ért. BFL IV.1009.c 45. köt. fol. 53v. 1732-ben együttlé jegyezték be rá a testvérpárt, de osztozkodtak, amit a tanács 1740.03.31-én hagyott jóvá, de csak 1745-ben telekönyveztek. Az özvegy Maria Preradovics végrendelete alapján 1783-ban a rokon Ignatz Sztankovics pesti kereskedő polgár és neje, Sara örökölte. BFL IV.1009.c 46. köt. fol. 45r, 49. köt. fol. 258v–259r
8.	-		Alexander Preradovics és neje	1742.11.08.	1742.10.05-én tanácsi határozattal függőben hagyták az ügyletet, és a jelek szerint végül nem érvényesítették. BFL IV.1009.c 45. köt. fol. 289v.
9.	1779: Nr. 27.	Stoiko Gruics melletti ház hely	Alexander Preradovics és neje	1751.06.05.–1779.03.09.	Paul Maximovicsal 600 Ft hozzáátélével elcséreltek. 1779-ben az özvegyvel 1778.04.28-án kötött megegyezés alapján Paul Antonovics kereskedő kapta meg a ház helyet. BFL IV.1009.c 46. köt. fol. 252r, 49. köt. fol. 44r

A Davidovicsok

A Davidovics-család az 1720-as évek végén bukkan fel Budán. Kezdetben kisebb telkeket foglalnak le maguknak, több esetben a tanács megkerülésével, azaz bejegyzés nélkül (3. ábra). A század közepére már a Tabán leggazdagabbjai közt tartják őket számon. A testvérpár közül az 1728-ban polgárjogot szerző Jeftimie (Jefte, Jeffta) szücsmester volt, de ő is, és fivére, Nicola is foglalkozott kereskedelemmel.⁶² Nővérük, Sara Szentendrén ment férjhez.⁶³ Jefte fia, Jovan egyházi pályára lépett: 1755-ben már pópa, 1760-ban a város parókusa, de fiatalon, 32 évesen elhunyt.⁶⁴ Másik fia, a korábban kereskedelemmel foglalkozó Pavle a hadseregben kezdett karriert építeni.⁶⁵ Elisabetha Davidovics nőrokona (nővére?) Egerben élt,⁶⁶ ami feltehetően kihatott a család kereskedelmi ügyleteire.

A család tagjai mélyen vallásosak lehetettek. Erre utal Jefte fiának egyházi pályára lépése, Nicola és Jefte, valamint feleségeik hatalmas egyházi és egyéb jótékony adományai, a házukban található keresztek és szentképek sokasága, továbbá egy rövid megjegyzés arról, hogy Jefte szentföldi zarándoklatot tervezett. Jeftimie, mint budai keresedő 1758-ban kapott passualisa szerint Mária Terézia engedélyezte neki, hogy nejével és egy szolgálójukkal *ex voto* tervezett szentföldi zarándoklatra menjenek.⁶⁷ Sajnos sem a fogadalom oka (betegségből felgyógyulás?), sem a zarándoklat megvalósulása nem ismert.

A Davidovicsok pár évtized alatt hatalmas vagyonra tettek szert, 1760-ban, Jeftimije halálát követően fiai számítása szerint a kereskedésből 35.702 Ft 13 kr folyt be, a szücs-bolt 2821 Ft 37 kr-t ért, emellett az 1762. évi becslés szerint 10 ingatlanuk (lakó- és présházak, egy nagy majorság) volt 14.260 Ft 10 kr, valamint 8 szőlőjük 6543 Ft 7 ½ kr értékben.⁶⁸ A két fivér és családjaik közötti szoros kapcsolatot jelzi, hogy Nikola neje sógorára hagyta ura egykori gyűrűjét.⁶⁹

62 Utalás Jeftimie kereskedő szerepére: MNL OL A 57 44. köt. 614–615. p. sorszám: 44.264. (1758.07.28.), BFL IV.1002.u 1. köt. fol. 17v (Jefte polgárjoga: 1728.12.06., Nicola: 1730.06.26.)

63 BFL IV.1002.y I.344 (Nikola Davidovics, 1752.12.19., kihird.: 1753.01.19.)

64 BFL IV.1002.y I.359 (Johann Davidovics, 1761.11.03., kihird.: 1762.11.18.), I.348 (Elisabetha Davidovicsin, 1755.03.25., kihird.: 1755.04.04.)

65 *Miller*, 1760, 106. p.; BFL IV.1002.z A.216 (1762), BFL IV.1002.u 1. köt. fol. 18r Paul 1756.07.12-én lett budai polgár kereskedőként.

66 BFL IV.1002.y I.348 (Elisabetha Davidovicsin, 1755.03.25., kihird.: 1755.04.04.)

67 MNL OL A 57 44. köt. 614–615. p. sorszám: 44.264. (1758.07.28.)

68 Jovan és Pavle Davidovics vagyonszeírása (1760.03.01.), A Davidovics-vagyon becslése (1762.08.27.) BFL IV.1002.z A.216

69 BFL IV.1002.y I.348 (Elisabetha Davidovicsin, 1755.03.25., kihird.: 1755.04.04.)

A család kifinomult ízlését és polgárok között már-már luxusnak számító életkörülményeit remekül illusztrálják ingóságai: monogramos ezüst étkészletek, drágaköves aranyékszerek, arany és ezüstgombok, porcelán teás- és kávékészlet, órák, három szeszfűző üst, fali- és zsebórák, kávékészlet, csokoládétartó. A családnak egyébként – szintén monogramos – ón étkészlete is volt, valószínűleg ezt használták hétköznapokon. Nem hiányozhattak a különböző fegyverek sem: ezüstözött török szablya, három damaszkolt csövű és három sima flinta, két pár damaszkolt pisztoly, egy pár sárgarézzel futtatott pisztoly és egy pár zsebpisztoly.⁷⁰ A ház berendezését különböző keményfa bútorok (asztal vászonterítővel, üveges láda, kerek asztal török szőnyeggel stb.), egy sárgatakarós és egy zöld kanapé, íróasztal, különböző ládák, sublót, spanyolfal alkották, és tükrök, faliórák, szentekről és az uralkodó család tagjairól készült üvegeképek, valamint vörös és zöld függönyök díszítették.⁷¹ Öltözködésben a rác viselet mellett nem vetették meg a török és a magyar darabokat sem, a női ruhák között pl. skófumgombos (*mit Scoffi Knöpffen*) zöld török selyemövet, a férfiakénál vörös kötéses török férfinget, rác férfinget, de aranyozott ezüstgombos magyar bundát is találni.⁷²

70 Jovan és Pavle Davidovics vagyonösszeírása (1760.03.01.), Jefte Davidovics hagyatéki leltára (1763.05.02.) BFL IV.1002.z.A.216

71 Uo.

72 Uo. magyar huszárruhában örökítették meg a fent említett Tököly-család katonáskodó tagjait is: Tököly Ranko (<http://npg.hu/component/jcollection/item/402>, utolsó lekérdezés: 2018.07.10.), Tököly–Popovics Péter Jovan (<http://npg.hu/component/jcollection/item/3277>, utolsó lekérdezés: 2018.07.10.)

3. táblázat. A Davidovics-család tabáni ingatlanai a XVIII. században⁷³

Az ingatlan száma	Az ingatlan egyéb adatai	Bejegyzett tulajdonosok	Birtoklás ideje	Megjegyzés, jelzet
1.	sarokház	Jeffte Davidovics polgár	1729.07.16. –1734.06.20.	Szóbeli megállapodás során vásárolta 240 Ft-ért, majd 260 Ft-ért eladta. BFL IV.1009.c 44. köt. fol. 228v, 45. köt. fol. 129v
2.	Fő utcán („an der Haubi Straße“)	Jeffte Davidovics szücs polgár és neje, Maria	1733.08.27. –1765.02.20.	800 Ft-ért vásárolták. 1738.05.10-én 490 Ft-ért megvették mellé a szomszéd házat Martin Jakosevich egykori tabáni katolikus bírótól és kiegészítették vele a telket. BFL IV.1009.c 45. köt. fol. 110v, fol. 208v
		Catharina, Davidovicsin özv., szül. von Domonkos, férjezett Deakovicsin*	1765.02.20. –1778.05.11.	Georg Korda görögkeleti kereskedő és neje, Rosina vásárolta meg 3000 Ft-ért. BFL IV.1009.c 47. köt. fol. 339r, 49. köt. fol. 125r

73 A telekkönyvekben szerepel egy David Davidovics nevű szücsmester is, akinek utódai még a XIX. században is szücsök voltak, azonban nem állapítható meg egyértelműen, hogy rokonságról, vagy csak név- és foglalkozásbeli azonosságról van szó, így nem vetítettük bele a táblázatba.

Az ingatlan száma	Az ingatlan egyéb adatai	Bejegyzett tulajdonosok	Birtoklás ideje	Megjegyzés, jelzet
3. 1765: Nr. gkel. 51. vagy 85 1778: Nr. 59.	Várhegy alatti kis házhely	Jeffie Davidovics ortodox szüesmester polgár Catharina, Davidovicsin özv., szül. von Domonkos, férjezett Deakovicsin	1736.05.10. –1765.02.20. 1765.02.20. –1778.05.11.	Szóbeli megállapodás alapján vette 215 Ft-ért. BFL IV.1009.c 45. köt. fol. 161r, 47. köt. fol. 339r Georg Korda ortodox kereskedő és neje, Rosina vásárolta meg 3000 Ft-ért. BFL IV.1009.c 47. köt. fol. 339r, 49. köt. fol. 125r
4.	sarokház	Nicola Davidovics kereskedő polgár	1741.06.09. –1743.08.20.	350 Ft-ért vásárolta Stipan Ertschinas mézáróstól és 420 Ft-ért adott el. BFL IV.1009.c 45. köt. fol. 259v, 46. köt. fol.3v
5. 1766: Nr. gkel. 3.	Fő utcán („in <i>Haupt Strass</i> ”), fivére, Jeffita Davidovicsé mellett	Nicola Davidovics kereskedő polgár	1746.02.19. –1766.03.14.	Egy részét korábban birtokba vette <i>ohne Gewähr</i> , mellé vásárolt még helyet 650 Ft-ért. 1766-ban a temesvári ortodox esküdt Schivan Gyuricsko vette meg 8400 Ft-ért, ekkor szomszédai Catharina Deakovicsin és Paul Davidovics kapitány. Nicola halála után fivére, Jeffita, annak halála után Jeffita fia, Paul örökölte. BFL IV.1009.c 46. köt. fol. 77r, 48. köt. fol. 26r
6.		Nicola Davidovics kereskedő polgár	1748.02.09. –?	Adósság fejébe kapta a telek egy részét. Nincs utalás további sorsára. BFL IV.1009.c 46. köt. fol. 128.

	Az ingatlan száma	Az ingatlan egyéb adatai	Bejegyzett tulajdonosok	Birtoklás ideje	Megjegyzés, jelzet
7.	1752: Nr. gkel. 24 1/2	Fő utcán („ <i>in der Haupt Strassen</i> ”)	Nicola Davidovics kereskedő polgár	? –1752.01.02.	Davidovics 250 Ft-ért vásárolta korábban, de nem volt bejegyezve a telekkönyvbe, 30 Ft-ért és az 51 ½ sz. alatti házért kicserélte Nicola Vlastelics katolikus jegyzővel és nejével a házat.. BFL IV.1009.c 46. köt. fol. 285r
8.	1752: Nr. gkel. 51 1/2	Fő utcán vagyis Országúton („ <i>an der Land- oder Haupt-Strass</i> ”)	Nicola Davidovics kereskedő polgár	1752.01.02. –?	Nincs adat további sorsáról. Nicola Vlastelics jegyzővel elcserélt ház. BFL IV.1009.c 46. köt. fol. 285r
9.	1752–1766: Nr. gkel. 372.	a hegyen („ <i>auf dem Berg in der Rätzenfeld</i> ”), majorság	Nicola Davidovics kereskedő polgár	(1752 előtt) 1752.01.07. –1766.03.14.	Már korábban is birtokában volt, csak nem telekkönyvezte. Nicola után fivére, Jeffte, majd Jeffte fia, Paul örökölte. A temesvári görögkeleti esküdt Schivan Gyuricsko vette meg az 1765.11.16-i szerződés szerint egy házzal és 4 szőlővel együtt 8400 Ft-ért. BFL IV.1009.c 46. köt. fol. 290r, 48. köt. fol. 26v
10.	1758: Nr. gkel. 52.	Fő utcán („ <i>in der Haupt Strass</i> ”)	Jeffte Davidovics szűesmester polgár	1758.01.15. –1758.08.23.	Cserével jutott hozzá. BFL IV.1009.c 47. köt. fol. 122v, 140r
11.	1758: Nr. gkel. 385.		Jeffte Davidovics szűesmester polgár	1758.01.16. –1758.08.23.	Paul Ladiszablovicstól szerezte adósság fejében végrehajtással. Az előzővel együtt eladta Bernard Desovicznak, aki egyesítette a telket. BFL IV.1009.c 47. köt. fol. 123v, 140r

Az ingatlan száma	Az ingatlan egyéb adatai	Bejegyzett tulajdosonosok	Birtoklás ideje	Megjegyzés, jelzet
12. 1758: Nr. gkel. 244-245.	sarokház	Jeffie Davidovics szűsmester polgár	1758.08.01. –1765.07.12.	460 Ft 4 ½ kr adósság fejében szerezte. Jeffie halála után özvegye elcsérlette egy kapás házaspárral egy szőlőre. BFL IV.1009.c 47. köt. fol. 136v, 48. köt. fol. 9r
13. 1762: Nr. gkel. 243.	saját háza mellett	Paul Davidovics, a Károly főherceg-főle magyar gyalogezred főhadnagya	1762.03.12. – 1765.07.12.	40 Ft-ért vásárolta. BFL IV.1009.c 47. köt. fol. 234r, 48. köt. fol. 9r
14. 1776: Nr. 168.	házhely	Paul Davidovics	1776.09.20.	A tulajdosonos házaspár halálát követően Nicola Davidovicsra szállt, azonban annak halála miatt végül Pault jegyezték be, aki rögtön eladta azt. BFL IV.1009.c 49. köt. fol. 70r

* Leánykori neve nemesi címre utal, de közelebbről azonosíthatatlan. Feltételezhetőleg ő rejtőzik a Catharina von Domonkos néven írt testamentum mögött. Innen tudni, hogy Komáromból származott, sőt, Dabon egy kis gazdaságot bérlet. A Davidovicsokkal ekkorra megszakadt (megromlott?) a kapcsolata, saját rokonságára hagyta vagyonát: felét András fivérére Komáromban, másik felét másik bátyjára, Arady Istvánra, nővérére, Pázmándiné Zsuzsammára, ruháit András nejeire és gyermekeikre. Említi továbbá, hogy amíg István fia, János Budán tanult, ő gondoskodott róla. Emellett Sosza nevű szolgálójára hagyja annak összes ruháját, valamint 100 Ft-ot, azzal a megjegyzéssel, hogy ennyivel elégedjen meg, mivel úgys sok kárt okozott neki. A Davidovics-családot azonban nem említi. BFL IV.1002.y 1.373 (1782.03.29. kihird.: 1782.07.17.)

„Törvényenkívüliek” – görögkeleti kereskedők és kóborló kalugyerek az Oszmán Birodalomból

Buda 1686. évi visszafoglalása után nem szakadt meg minden kapocs a török kor örökségével. Az itt élő ortodoxok egy része bevándorló volt a birodalomból, részben 1686 előtt is itt laktak, csak visszaköltöztek. Az élénk kereskedelmi életre vállalkozóknak mind a Török, mind a Habsburg Birodalom képviselőivel jó kapcsolatot kellett kialakítaniuk. Miután a század folyamán Mária Terézia többször szigorította ennek feltételeit (hűségeskü),⁷⁴ megcsappant a Török Birodalom alattvalóiként időnként Budán vagy az országban tartózkodó kereskedők száma. Az 1778. évi felmérés ennek ellenére érdekes tanulságokkal szolgál. A városban ekkor mindössze hat ilyen személyt találtak, zömmel cincárt, közülük egy már letette a hűségesküt Borsod vármegyében, majd 1778 nyarán három másik is Budán, családjukkal együtt. Egyikük, Theodorus Burzo, más néven Kutsuk ekkor még nem döntötte el, hogy a Magyar Királyság vagy Lengyelország állampolgára szeretne-e lenni. Neje és gyermekei polgárjog nélküli lakosokként éltek a Rácvárosban, ő pedig a lengyeleknél intézte a miskolci és hegyaljai borok exportját (feleségével leginkább levélben tartották a kapcsolatot). A nő Naum Theodor Zembovics központja Buda volt, s jó indoka volt arra, hogy török alattvaló maradjon: üzlete leginkább kordován- és sáfránykereskedelmen alapult, így előző sorstársával ellentétben szüksége volt a szorosabb szálak megtartására.⁷⁵

Néha a Magyar Királyság alattvalójának számító kereskedőknek is meggyűlt a baja a város tanácsával. 1773-ban egy temesvári polgár és tanácsos (!), Schivan Gyurichko panaszt nyújtott be a Helytartótanácsnak, amiért Buda város tanácsa nem akarta felvenni polgárai közé, noha háza és szőleje is van ott (a házat nem mellesleg a Davidovics-családtól vásárolta, nem kevés összegért, ezek a 3. ábra 5. és 9. sz. ingatlanai). A város válaszából kiderült, hogy Gyurichko Temesváron élt továbbra is, emellett Szegeden vásárolt egy házat, azonban ott nem kérvényezte a polgárjogot. A tanács először függőben hagyta az ügyét, majd

74 1746-tól a törökországi kereskedőknek a hűségeskü mellett családjukat is át kellett telepíteniük kereskedelmük további engedélyezéséért. 1774-től szabad kereskedésük feltétele a hűségeskü letétele az uralkodónőnek, ellenkező esetben csak a Török Birodalom áruival üzemelhettek. A rendelkezés különösen a pesti telephelyű kereskedőket érintette érzékenyen. *Nagy Lajos*: Buda-pest története III. köt. A török kiűzésétől a márciusi forradalomig. Bp., 1975. 116., 121. p.

75 A két említett cincár közül Kutsuk viseletében is alkalmazkodott új környezetéhez, néha magyar, néha lengyel öltözetben járt, míg Zembovics ragaszkodott görög ruháihoz. BFL IV.1002.e a.1785 Nr.1039. (s.d., Buda válasza a Helytartótanács 1778.05.25.-i kérdésére)

amikor egyértelművé vált, hogy nem akar Budára költözni, megtagadták tőle a polgárjogot, hiszen „*miféle polgár az, aki máshol lakik?*”.⁷⁶ Gyurichko feltehetőleg egyfajta kereskedelmi csomópontként szeretett volna egy budai „bázist” létrehozni, ami ezáltal meghiúsult.

Az Oszmán Birodalommal kapcsolatokat ápoló kereskedők mellett a szintén onnan érkező, az ország számos pontjára, így Pest-Budára is eljutó, nehezen ellenőrizhető, s ezért a hatóságok számára gyanús ortodox szerzetesek is sok gondot okoztak a Helytartótanácsnak. A Helytartótanács már 1771-ben figyelmeztette a helyhatóságokat, így Budát is, hogy figyeljenek ezekre, mert „igencsak elszaporodtak” az elmúlt években az országban.⁷⁷ Egy 1780-ban, Budán elhunyt kalugyer (*hieromonach*) esete rávilágított arra a tényre, mekkora befolyással rendelkeztek valójában ezek az egyszerűnek tűnő egyháziak. A Budán élő pópák ellen ekkor vizsgálatot rendeltek el, mivel kiderült, hogy nem csak eltűrték a Török Birodalomból jött vándor egyháziakat, de rendszeresen átengedtek nekik különböző egyházi szolgálatokat is – pesti társaikhoz hasonlóan. Egyikük, Harissi már 1774 óta bolyongott az országban, és állítólag lelkipásztori feladatokat töltött be Kecskeméten, Debrecenben, amikor épp ott tartózkodott, és Budán is. Egy másik, Joseph Missiodax inkább Pesten foglalkozott ilyesmivel, de ő is kétszer ájtott hasonló céllal Budára. Egy harmadik, a Budán elhunyt Hadikirich (Kirics, Kirovics) kevés időt töltött a városban. Csekély (112 forintnyi) vagyonkáját jótékony célokra ajánlotta fel. A nála talált különböző pénzmenek (török pénzek, császári arany, velencei arany, holland arany, rubel, szász imperialis) utalnak arra, hogy sok helyen megfordulhatott, sokféle nációjú emberrel találkozott.⁷⁸ Érthető, hogy a Helytartótanács gyanúsán nézte a bizonytalan helyről jövő, látszólag céltalanul kóborló, ám sokfelé megforduló személyeket.

76 A Helytartótanács Budának (1773.01.18.) és Buda válasza a Helytartótanácsnak (1773.02.26.) BFL IV.1002.e a.1785 Nr. 1010.

77 A Helytartótanács Budának (1771.09.16.) BFL IV.1002.e a.1785 Nr. 1007.

78 A török arany (3 Ft értékben) elveszett a zsákjából. A maradékot főleg a temetésre költötték, de kapott belőle például egy nő, aki a fürdővizet hordta a beteg atyának, kifizették a neki vásárolt almát, körtét is. Az atyának a pénz mellett mindössze egy párnája, hálósipkája és fuszeklije volt (hagyatéki leltár: 1781.03.19.). BFL IV.1002.e a.1785 Nr. 1059.

Vallásos élet a végrendeletek tükrében

A XVIII. századból fennmaradt, viszonylag nagyszámú végrendelet alapján lehetőségünk nyílik rekonstruálni a rácok vallásos életének néhány aspektusát,⁷⁹ hiszen a katolikus végakaratokhoz hasonlóan ezekben is nagy szerepet játszanak az egyháznak saját- és szeretteik lelki üdvére, illetve különböző jótékony célokra tett felajánlások. A legszegényebb hívő is igyekezett a katolikus gyászmiséhez hasonló célú, 40 napos emlékliturgiát, ún. *sarandarst* mondadni (a kortárs német fordításokban *sarandar*, *sallandar*, *salandarium* stb. alakokban fordul elő). A gazdagabbak emellett az örök gyászmisének megfelelő *parusiát* is megengedhették maguknak.⁸⁰ Előbbi a XVIII. században általában 12 Ft-ba (az 1780-as évek végétől 10), utóbbi 75-be került.⁸¹ Illett a püspöknek adni valamekkora összeget, hogy imádkozzon a végrendelezőért. Ez a legváltozatosabb lehetett, az 1740-es években gyakran 4 Ft 12 ½ kr, de 4-től akár 100 Ft-ig terjedt. Volt, aki külön kikötötte, hogy a püspök az imát a sírjánál mondja el.⁸² A templom egyébként nem ritkán kevesebb adományt kapott, mint maga a püspök, az ott szolgáló pópákról nem is beszélve. Illett továbbá alimizsnát adni a szegényeknek, némi pénzt az elemi iskola fenntartására (ezt általában egy „tételnek” vették, tehát a végrendelet végrehajtóira bízta, hogy az adományt milyen arányban osszák fel ezek között).⁸³

79 A kétnyelvű (szerb eredeti, valamint német fordítás) testamentumok közül csak egyenként lehetett kiválogatni az ortodoxokat, hiszen számos katolikus rác okirata is szerepel közöttük.

80 Meghatározásukat I. Joannes Georgievic, Pavle Nenadović karlócai metropolita 1769. december 1-i határozatában a stoláris jövedelmek szabályozásáról: „Parusia, seu perpetuae pro defunctis Preces, & Sarandars, seu 40. dierum pro iisdem defunctis memento” BFL IV.1002.e a.1785 Nr. 1001.

81 Kevés kivételtől eltekintve, például Alexander Preradovics özvegye, aki egy-egy sarandarra csak 10 Ft-ot számolt, ellenben meglehetősen sok helyre tett felajánlásokat. Hasonlóképpen tett Georg Popovics, szintén az 1770-es években. Szegényebbek borral vagy egyéb tárggyal váltották ezt meg, mint özv. Petra Vukoe, aki 1743-ban a Szent Demeter-templomnak 30 Ft-ot, a grábóci és ráckevei kolostoroknak viszont 4-4 akó bort ajánlott fel. BFL IV.1002.y I.2972 (Petra Vukoe, 1743.01.21., kihird.: 1743.02.16.), I.2015 (Popovics, 1772.12.29., kihird.: 1773.02.28.), I.2049 (özv. Preradovics, 1777.03.02., kihird.: 1783)

82 „...soll durch unsern Bischoff daß gebeth beim grab abgehalten werden” BFL IV.1002.y I.245 (Basil Bandasy, 1797.03.01., kihird.: 1797.04.12.)

83 A tűzpénztári adományok csak a XIX. században jelennek meg. Természetesen szegények alatt a görögkeleti szükölködőket értették, mindössze egy példát ismerünk, amikor kapott 2 Ft-ot a katolikus szegényház és a görög nem egyesült szegények. BFL IV.1002.y I.1758 (Elisabetha Papakosta, 1798.11.20., kihird.: 1799.06.28.)

Ez többnyire pár forintot tett ki, de a gazdagabbaknál találunk óriási összegekre is példát: az özvegy Elisabetha Davidovicsin 1755-ben 1000 Ft-ot hagyományozott a szegényekre, azzal a kikötéssel, hogy a nevezett összeget ruhákra és más szükséges dolgokra költse el.⁸⁴ Özv. Maria Preradovics (Tököly Mária) 1777-ben 500 Ft-ot szánt ugyanerre, de ebbe beleszámította temetését és a halotti tort is.⁸⁵ A nevezett két családdal gazdagságban nem versenyző, de szintén tehető, feltehetően görög nemzetiségű kereskedő, Georgie Nano 1767-ben 50 Ft-ot ajánlott a szűkölködőknek,⁸⁶ de mindenki abból adott, amije volt. A pesti kereskedő, Peter Tatkovics özvegye, Sara 1767-ben textíliáit osztotta szét rokonsága, valamint a pénztelenek között, így 19 rövid rőf fehér lenvásznat ajánlott fel a házasuló vagy haldokló szegényeknek, 8 rövid öl pamutvászonból asztalterítő, lepedő, párna, 16 kis keszkenő készítését rendelte el, szintén a nincsteleneknek szánva.⁸⁷ Hasonlóan tett Peter Davidovics özvegye, Bajai (Vajai) Sára, aki a kis házáért kért 200 Ft-ot a Tabánban és Szegeden élő szegények felruházására szánta.⁸⁸

A gyász- és emlékliturgiák elmondásának helye szintén nagy jelentőséggel bírt. A legszegényebbek örültek, ha a tabáni templomukban megemlékeztek róluk. Általánosnak mondható azonban, hogy a Tabán mellett a ráckevei templomnak, valamint a grábóci kolostornak tettek hasonló célú felajánlásokat, vagy Szentendre görögkeleti templomainak.⁸⁹ Pestet csak néhány esetben említik. Ennél távolabbi helyekre rokoni kötődés vagy egyéb (üzleti) kapcsolatok esetében gondoltak, így Esztergomra, Komáromra, Győrre, Szegedre vagy Bécsre. A leggazdagabbak az Oszmán Birodalom területén fekvő szent helyeket is említik: Jeruzsálemet, a Sinai-hegyet (a Szent Katalin kolostort), az athosi szerb Hilandart, vagy a szintén szerb Fruska Gora-i kolostorokat. Elisabetha Davidovicsin 1000-1000 Ft-ot szánt saját és férje emlékére Jeruzsálemben, Athoson, különböző helyeken, 500-at a Sinai-hegyen ugyanarra, s valószínűleg családi kötődés miatt

84 BFL IV.1002.y I.344 (Elisabetha Davidovicsin özv., 1755.03.25.)

85 BFL IV.1002.y I.2049 (Maria Preradovics özv., 1777.03.02., kihird.: 1783)

86 Viszonylag fiatalon 38 évesen hunyt el, figyelemre méltó, hogy ennek ellenére szép vagyont gyűjtött össze. BFL IV.1002.y I.1737 (Georgie Nano, 1767.09.03., kihird.: 1767.09.25.)

87 BFL IV.1002.y I.2835 (Sara Tatkovicsin, 1767.12.19., kihird.: 1768.02.29.)

88 BFL IV.1002.y I.180 (Vajai Sara, 1768.12.14., kihird.: 1771.01.02.)

89 L. pl. Johann Stephanovits apjáért helyben, anyjáért Szentendrén, neijéért Ráckeven, saját lelki üdvéért pedig Grábócon mondatott misét. Gregor Vukovics saját és előző feleségéért mondatott egy-egy sarandart a Tabánban, szüleiért hasonlóképpen Grábócon kettőt, két fivéréért és magáért még hármat Ráckeven. BFL IV.1002.y I.2456 (Johann Stephanovits, 1746.06.06., kihird.: 1746.07.08.), I.3014 (Gregor Vukovics, 1758.06.08., kihird.: 1761.02.27.)

még két bajai templomnak (100 Ft), két szegedinek (50 Ft), a helyi pópának pedig 75 Ft-ot egy parusziára. Családjuk amúgy is közeli kapcsolatban állt a helyi pópával, hiszen egy kelyhet hagyott Juko pópára, nejére pedig egy karmazsin színű ruhát. Nem mellékesen az ő végakaratóból kapta meg az egyházközség és iskola azt a sas-hegyi szőlőt, amelyből még a XIX. század elején is hozzájárultak a nevezett intézmények fenntartásához.⁹⁰

A sarandarok egy részét – többnyire a nem helyieket – általában közeli családtagokért mondatták: elhunyt vagy még élő házastársért, szülőkért, anyósért, apósért, esetleg testvérért vagy gyermekeikért. Alexander Preradovics külön fizetett a sarandarokért a templomoknak és a pópáiknak: Bécsben, Grábocon és Adonyban magáért, Győrben és Pesten nejéért, Komáromban Jovan nevű fivéréért, további hozzátartozóknak Aradon, Esztergomban, Szentendre templomaiban, Pomázon, Kalászon, Csobáncon, Bátán, Almáson, Pentelén, Aradon. Emellett *parusiákat* kért magáért Budán, Szentendrén a pozsareváci (Szent Mihály) templomban, valamint Jeruzsálemben, Athoson a Hilandar és Lavra kolostoraiban, *sarandart* a Sinai Szent Katalin-kolostorban és Bezdinben.⁹¹ Neje, Tököly Mária hasonlóképp kért parusziákat Jeruzsálemben, a bezdini kolostorban és az Arad melletti hodosi kolostorban (ma Óbodrog), ahol szülei voltak eltemetve, valamint sarandarokat a Duna-menti fontosabb rác településeken, így Győrben, Esztergomban, Ráckeven, Bátán, Almáson, Pentelén, Grábocon és Pest–Budán.⁹² A tehetős, de nem dúsgazdag polgárok közelebbi helyen (Szentendrén, Ráckeven vagy Grábocon) mondattak még parusiát.⁹³ A nagyobb kegyes adományok kifizetése akár több évet is igénybe vett, így járt Tököly Mária 1777-ben, férje halála után 16 évvel.⁹⁴

A halott felravatalozása és a virrasztás után következett a temetés: a fedetlen holttestet szabadon vitték sírhelyére.⁹⁵ Temetés után a „megszokott négyszeres”⁹⁶

90 BFL IV.1002.y I.348 (Elisabetha Davidovicsin, 1755.03.25., kihird.: 1755.04.04.)

91 BFL IV.1002.y I.1970 (Alexander Preradovics, 1758.06.25., kihird.: 1761.05.23.)

92 BFL IV.1002.y I.2049 (Maria von Tököly, 1777.03.02., kihird.: 1783)

93 Pl. BFL IV.1002.y I.2835 (Sara Tatkovicsin, 1767.12.19., kihird.: 1768.02.29.)

94 Tököly Mária férje kereskedéséből származó egykori adósságait is nyögte még ugyanekkor: „...die Handlung betreffende Passiv Schulden, und seine pia Legata bis heutiges Tags bezahle, und zu zahlen Schuldig bin...” BFL IV.1002.y I.2049

95 Ezt a Helytartótanács többször megpróbálta megültani, majd meghátrált, és engedélyezte a további szokást, kivéve büzös, rothadó holttest esetében, továbbá előírták kripták létesítését (1778.07.09.). BFL IV.1002.e a.1785 Nr. 1043.

96 Pl. „Zu dann man mich nach Gebrauch beerdigen und in Vier Zeithen trauen Essen geben soll...” BFL IV.1002.y I.1542 (1748)

halotti tor következett: a temetés napján, egy hét, egy hónap, félév és egy év elteltével. Az 1736-os kimutatás szerint a temetésnél fizettek (a sírhely mellett) a pópának a szertartásért, a püspöknek imáért, Evangéliumért, harangozásért, továbbá gyertyákért, és a torhoz lisztért, lencséért, sóért, egyéb ennivalókért.⁹⁷

Az ortodox egyház

Buda vezetése és az ortodoxok között a legtöbb súrlódásra az eltérő felekezetekhez tartozás adott okot. Ennek egyik részét képezte az egyház képviselőinek ingatlanainak megadóztatása, illetve adómentessége. A pópák az I. Lipóttól, valamint I. Józseftől kapott kiváltságaikra hivatkoztak, míg Buda tanácsa arra, hogy a városnak nincs adómentes ingatlana, sem háza, sem szőlője, hiszen az ortodox egyház tagjai polgári telkeket (*fundos Civiles*) birtokolnak.⁹⁸ A század második felére elfogadottá vált az adókötelesség, mivel a Budán szolgálatot teljesítő pópák többségének családja budai polgárként szerezte ingatlanát. Az ezzel kapcsolatban készített összeírások alapján képet alkothatunk a Szentháromság-templom parókusairól, pópáiról és vagyoni helyzetükről. Eszerint a XVIII. század második felében a görögkeleti rácok lelkipásztorai helyi családok tagjai közül kerültek ki. A tabáni közösség nagyságát és jelentőségét mutatja, hogy 1769-ben négyen teljesítettek szolgálatot a városban: Gabriel Niketics mint protopópa, és három segédje, mint pópa.⁹⁹ 1774-ben szabályozta a Helytartótanács az egyes településeken alkalmazható pópák számát, amely szerint hármat csak a nagyobb városokban (így Budán) lehetett tartani, a 100–200 ház közötti településeken két-három, a 100 ház alattiakban mindössze egy pópa működhetett.¹⁰⁰ Amint az a lenti táblá-

97 BFL IV.1002.z A.877

98 BFL 30. köt. fol. 207v (1728.09.06.), Buda a Helytartótanácsnak (1731.01.06.) BFL IV.1002.e a.1785 Nr. 947.

99 Gabriel Niketics mellett szolgáló pópák: Joannes Neskovics, Paul Jeremics, Demeter Antonovics. Az összeírás célja a pópák vagyoni helyzetének felmérése volt. Mindegyiküknek volt saját háza, szőleje (egyedül Jeremic lakott még az atyjánál). Niketiccsel 4 fő, Neskoviccsal 3, Jeremiccsel 6, Antonoviccsal pedig 1 személy élt közös háztartásban. Az 1774-ben megismételt vizsgálat részleteiből kitűnik, hogy Niketics, és az akkor mellette dolgozó Neskovics, valamint Demeter Nikolics édesanyjuk támogatásával jutottak ingatlanaik jelentős részéhez, amelyek ezáltal adókötelesnek számítottak. Az egyházhoz tartozott maga a templom, a mellette álló két ház (az elemi iskola és az előljáróság, valamint a tanító/harangozó lakása), ezek adómentesek voltak. BFL IV.1002.e a.1785 Nr. 998. és 1014.

100 A Helytartótanács Budának (1774.05.02.) BFL IV.1002.e a.1785 Nr. 1014.

zatról látható, 1780-ban már csak ketten maradtak a Rácvárosban (4. táblázat): az ortodox lakosság mind létszámban, mind jelentőségben elkezdett háttérbe szorulni a század végére. Az ideiglenesen lelkipásztori teendőket végző kalugyerekről fentebb már esett szó.

4. táblázat. A tabáni pópák ingatlanai 1780-ban
(1780.03.03., BFL IV.1002.e a.1785 Nr. 1057.)

Pópa	Ház	Házhely	Szőlő
<i>Joannes Neskovics</i>	1	1 (üres)	30 kapásnyi
<i>Demeter Josipovics</i>	2		30 kapásnyi

Az ortodox egyházközség az 1770-es években

Az 1810. évi tűzvésznek „köszönhetően” az ezt megelőző időszakból nem maradtak fenn a Szent Demeter-, majd Szentháromság-templom anyakönyvei. Éppen ezért bír nagy értékkel az egyházközség összeírása 1769-ből (5. táblázat), illetve Johann Haim seborvos halott-kimutatása az 1770-es évekből (6. táblázat), ami alapján képet alkothatunk a közösség korabeli méretéről, A halottak kimutatása azért készült, hogy a rácok bizonyíthassák a Helytartótanács előtt, elég a régi temető számukra, mivel számuk nem olyan nagy, hogy ne férnének el a régiben elhunyt szeretteik. A táblázatok alapján, illetve a pópák számának csökkenését figyelembe véve elmondható, hogy a XVIII. század végére valóban megkezdődött a tabáni ortodox közösség csökkenése, majd fokozatos háttérbe szorulása, ami a XIX. században a németek számának növekedésével, valamint egyéb, például szlovák lakosság betelepülésével felgyorsult. Ezzel, majd az 1810. évi tűzvésszel végleg lezárult a Rácváros történetének egy meghatározó fejezete.

5. táblázat. A tabáni ortodox hívek kimutatása, 1769
(BFL IV.1002.e a.1785 Nr. 998.)

Házass	Nagykorú	Hét év fölötti	Hét év alatti	Összesen
489	198	104	149	940

6. ábra. Johann Haim polgár és seborvos, halottszemléző halottkimutatása
(1777.12.31., BFL IV.1002.e a. 1785 Nr. 1040.)

Év	Felnőtt	Gyermekek	Összesen
1770	20	12	32
1771	25	25	50
1772	42	27	69
1773	18	15	33
1774	15	22	37
1775	22	1	23
1776.11.23.–1776.12.31.	3	5	8
1777 végéig	12	20	32
Összesen	157	127	284

